

KANADA

Topluluğu'na (Commonwealth) üye tamamen bağımsız bir devlet hüviyeti kazandı.

BİBLİYOGRAFYA :

Sami Öngör, *Devletler ve Ülkeler Ansiklopedisi*, Ankara 1967, s. 97-100; Ali Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, İstanbul 1968, I, 169; "Kanada", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VI, 1001-1050; "Fransa", *Bertelsmann: Bugünkü Dünyamız*, Atlas Ansiklopedi, Gütersloh 1993, s. 14-15.

RECEP ŞENTÜRK

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Kanada'da müslümanların varlığı ilk defa 1871'deki nüfus sayımında ortaya çıkmış ve toplam sayılarının on iki olduğu tesbit edilmiştir. XX. yüzyılın başında birkaç yüze ve 1911'de 797'ye çıkan sayı on yıl sonra 478'e düşmüş, 1931'de tekrar yükselerek 645'i, II. Dünya Savaşı'nın başlarında da yaklaşık 1000'i bulmuştur. 1951'e kadar cemaatin büyümesi sadece doğumlara bağlı olarak son derece sınırlı düzeyde kalmış, 1951'den sonra ise dışarıdan göçmen kabul edilmesiyle beraber, o yıl 1800 olan sayı 1961'de 5800'e, 1971'de 34.430'a, 1981'de 98.165'e ve 1991'de 253.260'a ulaşmıştır.

Kanada'daki İslâm cemaati etnik bakımdan büyük bir çeşitlilik gösterir. 1950'li yıllara kadar gelenler umumiyetle Arapça konuşulan ülkelerdendir; daha sonra Güney ve Güneydoğu Asyalılar'la Doğu Afrikalılar öne geçtiler. Bugünkü cemaati Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin, Kuzey Afrika, Pakistan, Bangladeş, Türkiye, İran, eski Yugoslavya, Arnavutluk, Doğu Afrika ve Karayip kökenliler meydana getirmekte ve geldikleri yerlere bağlı olarak çoğunluğu Sünniler, geriye kalanı da Şii'ler ve Dürziler teşkil etmektedirler.

Müslümanlar daha çok Ontario, Québec, Alberta ve British Columbia eyaletlerinde yerleşmişler, özellikle de Toronto, Montreal, Edmonton, Calgary ve Lac La Biche şehirlerinde yoğunlaşmışlardır. Yer seçiminde dilin önemli bir faktör olduğu ve Fransızca konuşulan eski sömürge ülkelerinden gelenlerin Québec'i, Güney Asya ülkelerinden gelenlerin ise diğer eyaletleri tercih ettikleri görülmektedir. 1965'e kadar Québec'te yoğun olan yerleşme bu tarihten sonra ekonomik sebeplerle Ontario'ya kaymış ve burası cemaatin yarısından fazlasının yaşadığı eyalet halini almıştır. İslâm ülkelerinden Kanada'ya göç olayı genelde ekonomik ve kültürel sebeplerin etkisiyledir. 1952'de Montreal'deki McGill Üniversitesi'nde Institute of Islamic Studies'in açılması ve arkasından onu diğerlerinin takip etmesi, müslüman ilim adamlarının ve öğrencilerin buraya yönelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Müslümanlar en fazla eğitim ve sanayi merkezi olan şehirlerde toplanmışlardır ve mühendislik, hekimlik, öğretmenlik, muhasebecilik gibi mesleklerin yanında küçük sanayide faaliyet göstermektedirler; lokanta, bakkal, butik ve seyahat acentesi işletmeciliği yapanlar da bulunmaktadır. Ortadoğu ve Doğu Afrika kökenli olanlar iş dünyasında daha etkindirler.

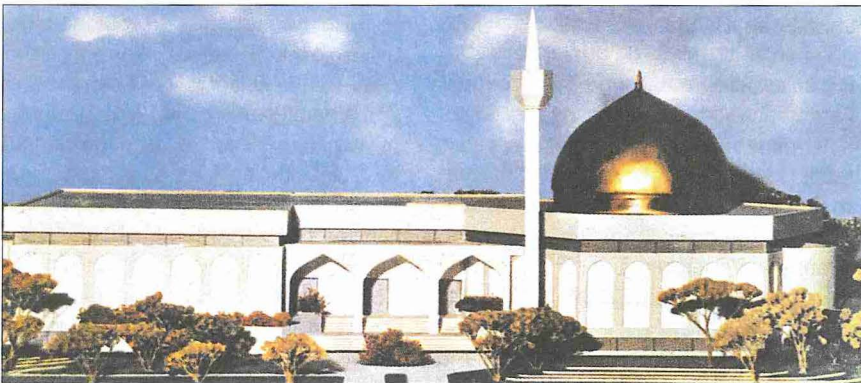
Müslümanlar zamanla yaşadıkları şehirlerde kendi pazar, lokanta, ibadet ve eğitim yerleriyle sosyal kurumlarını oluşturdular. 1920'de Lübnanlı müslümanlar tarafından ilk teşkilât Edmonton'da kuruldu. İlk cami, anayasanın güvence altına aldığı din ve inanç özgürlüğü çerçevesinde 1938 yılında aynı şehirde inşa edildi (Reşîd Camii). Daha sonra müslüman

nüfusun çoğalmasına paralel olarak ihtiyaçların artmasıyla St. John's, Dartmouth, Halifax, Montreal, Ville St. Laurent, Ottawa, Toronto, Hamilton, London, Windsor, Kingston Hespler, Thunder Bay, Winnipeg, Saskatoon, Regina, Calgary, Edmonton, Lac La Biche ve Van Couver'da yeni cami ve mescidler açıldı. Öte yandan teşkilâtlanma çabaları da 1957'de Arabian Muslim Association of Lac La Biche'in kurulmasıyla başlamış ve giderek hızlanmış. Ülkedeki bütün müslümanları çatısı altında toplayan The Council of Muslim Communities of Canada (CMCC) 1972'de kurulmuştur. Bu kuruluşun eğitim, din işleri, halkla ilişkiler ve yayın gibi konularda gösterilecek faaliyetleri düzenleyen kurulları mevcuttur. 1982'de kurulan The Canadian Council of Muslim Women, ülkede müslüman kadınları bir çatı altında toplamaya çalışan bir kuruluştur. İsmâîlîler'in oluşturduğu Toronto-based İsmâîlî National Council for Canada teşkilâtı da ülke çapındadır. Federation on Islamic Associations in the United States and Canada'nın üyesi olan ve Muslim Student Association of the United States and Canada (MSA) ile iş birliği halinde çalışan The Council of Muslim Communities of Canada 1972'den beri *Islam Canada* adlı aylık bir dergi yayımlamaktadır. Kanada'nın birçok şehrinde İslâm merkezleri ve çeşitli müslüman dernekleri açılmıştır.

Kanada'da İslâm çalışmalarına olan ilgi Arap dili üzerindeki araştırmalar yoluyla başlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarında Toronto Üniversitesi'nin Yakındoğu ve Şarkiyat bölümlerinde Arap diliyle bağlantılı olarak İslâm'la ilgilenilmiştir. Gerçek anlamda İslâm araştırmalarının tarihi ise II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllara dayanır. Bu çalışmalarla ilgili tam teşekküllü program 1951'de McGill Üniversitesi'nde Kanada'nın tanınmış şarkiyatçısı Wilfred Cantwell Smith tarafından kurulan Institute of Islamic Studies olmuştur. Enstitünün on üç yıl boyunca müdürlüğünü yapan Smith *Islam in Modern History* (Princeton 1957), *Modern Islam in India* (London 1946) ve *Faith and Belief* (Princeton 1979) gibi eserleri kaleme almıştır.

İslâm çalışmaları için ikinci önemli merkez, İngiltere üniversitelerindeki şarkiyat çalışmalarına benzeyen ve bir yüzyıl Yakındoğu çalışmaları geleneğine sahip Toronto'da üniversitenin Near Eastern Studies bölümüdür. 1957'de F. V. Winnett başkanlığında araştırmalara devam eden

Reşîd Camii ve İslâm Merkezi'nin maketi - Edmonton / Kanada

bu bölüm aynı yıl Michael Wickens, 1959'da Michael Marmura ve 1960 Roger Savory'yi bünyesine katarak İslâm ve Ortadoğu çalışmalarını daha da genişletti. Üniversitede İslâm çalışmaları için müstakil bir bölüm Wickens'in başkanlığında 1961'de açıldı; 1976'da bölümün ismi Ortadoğu ve İslâm Araştırmaları oldu. Wickens'in çalışmaları arasında Nasîrüd-dîn-i Tûsî'den *The Nasirean Ethics* (London 1964) ve Sa'dî-i Şîrâzî'den *Moral Pointed and Tales Adorned* (Toronto 1974) adlı çeviriler vardır. Savory'nin öz-
gün çalışmaları arasında ise *Introduction to Islamic Civilization* (Cambridge 1980) ve *Iran under the Safavids* (Cambridge 1980) bulunur. Daha sonra Alberta, Montreal, Carleton, Concordia, Queen, Calgary ve British Columbia üniversitelerinin çeşitli enstitülerinde Ortadoğu ve dolayısıyla İslâm araştırmaları devam etmektedir.

Kanada'daki Türk incelemelerine ise hemen hemen II. Dünya Savaşı'nın ardından İslâm ve Ortadoğu araştırmalarıyla birlikte Toronto ve McGill üniversitelerinde başlandı. Bu iki kurumun dışında bazı üniversitelerin tarih bölümlerinde Türk tarihine yer verilmiş ve konuyla ilgili monografi ve kitaplar yazılmıştır. Bunlar arasında Alberta Üniversitesi'nden Max Motte'nin *An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors* (Chicago 1970) ve Ulrich Trumppener *Germany and Ottoman Empire, 1914-1918* (Princeton 1968) adlı çalışması yer alır. Toronto Üniversitesi sanat tarihi profesörlerinden Elizabeth Rosenbaum-Alfödi de Anamur'daki kazıları başlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Soysal – Mihin Eren, *Türk İncelemele-ri Yapan Kuruluşlar*, Ankara 1977, s. 173-175; Daood Hassan Hamdani, "Muslims in Canada:

A Century of Settlement 1871-1976", *Proceedings of the First Islamic Geographical Conference*, Riyad 1984, VI, 131-171; a.mlf., "Muslims in the Canadian Mosaic", *JIMMA*, V/1 (1984), s. 7-16; M. Ali Kettani, *Muslim Minorities in the World Today*, London 1986, s. 207-208; M. Hogben, "The Social-Religious Behavior of Muslims in Canada", *The Muslim Community in North America* (ed. E. H. Waugh v.dğr.), Alberta 1987, s. 111-123; C. J. Adams, "The Development of Islamic Studies in Canada", a.e., s. 185-201; Baha Abu-Laban, "The Muslim Community of Canada", *Muslim Minorities in the West* (ed. S. Z. Abedin – Z. Sardar), London 1995, s. 134-149; a.mlf., "Canadian Muslims: The Need for a New Survival Strategy", *JIMMA*, II/2 (1981), s. 98-108; a.mlf. – Sharon Mcirvin Abu-Labau, "Canada", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1995, I, 250-254; İbrahim Hayani, "Arab in Canada: Assimilation or Integration", *Arabs in America* (ed. M. W. Suleiman), Philadelphia 1999, s. 284-303; H. B. Barclay, "The Perpetuation of Muslim Tradition in the Canadian North", *MW*, LIX/1 (1969), s. 64-73.

DAVUT DURSUN

KANDEHAR

(قندهار)

Afganistan'ın güneyinde bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu idarî birim.

Büyük İskender'in Asya seferi sırasında Persler'in bir satraplık merkezi olan şehir, muhtemelen milâttan önce I. binyıl içerisinde deniz seviyesinden yaklaşık 1000 m. yükseklikte, Tarnak ırmağı havzasında ve Hindistan'ı Kâbil'e bağlayan ana yol üzerinde yer alan stratejik bir noktada kurulmuştur. Kandehar (Kandahar) isminin, tarihte Kâbil ve İndus nehirlerinin yukarı havzalarında hüküm süren Gandhara Hint Krallığı'nın adından geldiği tahmin edilmektedir. Şehir zaman içerisinde birkaç defa yer değiştirmiştir. Surlarla çevrili olduğu anlaşılan eski yerleşim merke-

zi aslında Kandehar'dan 5 km. kadar güneybatıda bulunmakta ve "Köhne Şehir" (eski şehir) adıyla anılmaktaysa da günümüzde modern şehirle birleşmiş durumdadır.

Müslümanlar, ilk defa Emevîler döneminde Sîstan ve Busta'ya yerleştikten sonra Kandehar'a akınlara başlamışlar ve ardından burayı Abbâd b. Ziyâd kumandasında çetin bir savaş vererek ele geçirmişlerdir (60/680 [?]). Belâzûrî, Abbâd'ın, kendisinin Sîstan valiliğinden ayrılmasından sonra elden çıkacak olan şehrin adını Abbâdiye olarak değiştirdiğini söyler (*Fütüh*, s. 632). Kaynaklarda, Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında (754-775) Sind Valisi Hişâm b. Amr et-Tağlibî'nin Kandehar'a akınlara düzenlediği belirtiliyorsa da Kandehar adıyla geniş anlamda bölgenin, özellikle de Ravalpindi civarında, daha sonra Hindûşâhîler'in merkezi olan Vayhand'ın (bugünkü Und) kas-
tedildiği sanılmaktadır (*Eİ²* [İng.], IV, 536).

IX. yüzyılda Saffârîler'in, X. yüzyılda Gaznelîler'in hâkimiyetine giren ve XIII. yüzyılda Moğol saldırısına uğrayan Kandehar, 680'de (1281) İlhanlılar'ın vasalı Herat hâkimi Şemseddin Kert'in eline geçti. 785'te (1383) Timur tarafından zaptedilerek torunu Pîr Muhammed'e verilen şehir 821'de (1418) Şâhruh'un, XV. yüzyılın sonlarında yine Timur'un torunlarından Herat hâkimi Hüseyin Baykara'nın mülkü oldu; ancak Baykara'nın Kandehar valisi Zünnûn Argun bölgede bağımsızlığını ilân etmek için harekete geçti ve Kandehar'ı kendisine merkez yaptı. Bu durumu fırsat bilen Bâbürlü Devleti'nin kurucusu Bâbü, Argunlular'ın üzerine yürüyerek uzun bir mücadeleden sonra 928'de (1522) şehri zaptetti. Bâbü'nün ölümünün ardından oğulları Kâmrân Mirza ile Hümâyûn arasındaki taht kavgasından şehir Safevîler'in yardımıyla Hümâyûn'un eline geçtiyse de bundan sonra birkaç defa Bâbürlüler'le Safevîler arasında el değiştirdi. Nihayet 1058'de (1648) Safevîler tamamen şehre hâkim oldular ve 1121'e (1709) kadar hâkimiyetlerini sürdürdüler. Bu tarihte bölgede yaşayan Afgan kökenli Galzayîler Safevîler'e karşı ayaklanarak Kandehar'ı aldılar ve burada bağımsızlıklarını ilân ettiler. Şehir 1150'de (1738) Afşarlı Nâdir Şah tarafından ele geçirildikten sonra tahrip edilerek eski yerinin güneydoğusunda Nâdirâbâd ismiyle yeniden kuruldu; ancak bu isim Nâdir Şah'ın ölümünün ardından unutuldu. Nâdir Şah'tan sonra Kandehar'a hâkim olan Ahmed Şah Dürrânî de eski şeh-

Kandehar'da bir alışveriş merkezi